

Писмо херцеговачког митрополита Јеремије руском цару Александру I од 5 априла 1803 г.¹

После смрти херцеговачког митрополита Ананија (по-реклом Грка) 6 јануара 1802 године,² његов наследник је био Грк Јеремија, који је дошао у Мостар 1803 год.³ Он је остао на херцеговачкој митрополитској столици пуних 12 година. Умро је у манастиру Житомислићу на дан св. Петра и Павла, 29 јуна 1815 године.⁴ Херцеговачки митрополит Јеремија обратио се руском цару Александру I с овим писмом да га извести: 1) да су стигли у Боку његови поклони за сиромашни народ херцеговачке епархије, које је цар послао на молбу његовог претходника, митрополита Ананија и 2) да га извести о прогонима православних у Дубровнику у 1803 год., молећи га да их он узме под своју заштиту.

Кроз цео XVII, XVIII и XIX век хришћани на Балканском Полуострву обраћају се моћној и великој православној Русији, тражећи од ње помоћи у новцу и храни, а нарочито у богослужбеним књигама и другим црквеним потребама. Настављајући традицију својих претходника, црквених поглавара у

¹ Г. проф. д-р Рад слав Грујић, уредник Зборника за историју Јужне Србије и суседних области, послао ми је једно грчко писмо херцеговачког митрополита Јеремије руском цару Александру I с позивом да на њега дам у уводу кратка објашњења о догађајима који се помињу у писму. Ја се врло радо одазивам позиву г. Грујића и у исто време изјављујем захвалност на пажњи коју ми је указао. — Ово писмо превео је с грчког г. проф. д-р Драгутин Н. Анастасијевић.

² Владимир Ћоровић, Мостар и његова српска православна општина. Београд (1933), 43.

³ Ibid.

⁴ Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи књ. II, Београд (1903) бр. 39—42, 352.

Херцеговини, и митрополит Ананија пред своју смрт обратио се рускоме цару за помоћ. Почетком 1803 год. стигли су из Русије, преко Боке Которске, неки царски дарови за хришћане. Дарове је примио тадашњи руски конзул у Дубровнику Карло Фонтон. Пошто руски конзул није био добио никакво обавештење за кога су били послани ти дарови, очекивао је о томе извештај са надлежног места, па да их уручи коме треба. Међутим, херцеговачки митрополит Јеремија држао је као сигурно да је те дарове послао руски цар сиромашним хришћанима у његовој митрополији на молбу његовог претходника митрополита Ананија, па у свом писму моли цара, у првом реду, за наређење конзулу да све те ствари преда њему.

Сем тога, митрополит Јеремија пише опширније цару о прогањању православних у Дубровнику 1803 год., па га моли да, преко свога конзула у Дубровнику Фонтонa, „принуди и натера Дубровчане“ да дозволе хришћанима да своју малу капелу у Дубровнику у којој су вршени црквени обреди „обнове у цркву“.

Положај православних у Дубровнику био је врло тежак скоро кроз цео XVIII век. Иако је у Дубровнику било одувек православних житеља, ипак су пре XVIII века пропадали сви њихови покушаји да им дубровачки сенат дозволи да подигну једну православну цркву у граду.⁵ У другој десетини XVIII века Србин из Херцеговине Сава Владислављевић, који се налазио у руској служби, покушао је да подигне једну капелу — малу цркву у Дубровнику. Руски цар, Петар I Велики, у своме писму од 14 јуна 1716 год. препоручио је топло Саву Владислављевића Дубровчанима. Међутим ни ова царева препорука није имала никаквог дејства. На молбу Владислављевића да му се дозволи да може на своме имању у Дубровнику подићи породичну гробницу и поред гробнице једну малу цркву у којој би се у одређено време „служиле задушнице за његове мртве“, сенат је на једној од својих седница донео решење да се Владислављевићу дозволи подизање гробнице, али да при њој „не може бити допуштено да

⁵ Никодим Милаш, Православна црква у Дубровнику у XVIII и почетку XIX века. Сарајево (1913), 5—8; д-р Коста Војновић, Црква и држава у Дубровачкој републици (Rad Jugoslavske akademije znanosti i umetnosti knj. 121. Zagreb (1895), 21—3, 72—4).

се подигне црквица, јер би се ту служило по грчко-шизма-тичком обреду, а тај је обред забрањен у земљи републике“.⁶ Кад је Владислављевићу писмено саопштено решење дубровачког сената, он је, наљућен, неколико дана после тога напустио Дубровник „не опростивши се готово ни с ким“. Из Дубровника Владислављевић је отишао у Боку Которску где је провео све време до повратка у Русију, породицу је отселио у Трст, а имање у Дубровнику дао под закуп. По конвенцији о миру између Русије и Дубровачке републике од 1775 г., Дубровчани су морали пристати да се у Дубровнику установи руски царски конзулат и да руски конзул може у својој кући подићи капелу „у којој ће моћи он и његова породица и сви поданици руског цара учествовати при служби Божјој по прописима православне вере“.⁷

Неко време и после ове конвенције православни су били прогањани. Само 1775 год. Дубровачки сенат издао је седам разних декрета против православних. О подизању православне цркве у Дубровнику до овога доба није могло бити ни говора. Деведесетих година XVIII века почиње већа активност православних у Дубровнику. Доласком извесног броја православних породица из Херцеговине, број православних се повећао у Дубровнику. Сад су они почели живљу акцију да образују своју црквену општину и да добију од дубровачке владе дозволу за подизање православне цркве у граду. 1790 год. они су у томе успели. 24 јуна исте године дубровачки Срби организоваше своју црквену православну општину, пошто су пре тога од наследника Саве Владислављевића у Трсту купили његову кућу, у којој су се раније тајно састајали.⁸ Наскоро православни су у Дубровнику успели да им сенат дозволи да један православни свештеник може становити у црквеној кући, али са ограничењем да не сме јавно служити литургију, нити пак вршити какву другу свештеничку службу. У црквену кућу дошао је на становање калуђер Пајсије из манастира Дужи који је вршио црквене обреде. Почетак рада овог калуђера био је врло тежак. Он је био скопчан са разним недаћама. Недостајале су му најпо-

⁶ Милаш 1. с. 9—15.

⁷ Ibid. 16—19, 31.

⁸ Ibid. 34—5.

ребније ствари за литургију и друге црквене обреде. — Митрополит дабро-босански Ђорђе Николајевић овако описује служење литургије: „Калуђер имао је при себи освећени Антиминс, и говорио је на једној трапези, која се могла склопати, божанствену службу, по том како би литургију свршио, трапезу би склопио и спремио, завесе, са којима је олтар од мушке цркве раздјељен био, поскидао би и савио, тако да би камара опет чиста и распремљена остала, као што је и пређе била“.⁹ После 1790 године, у времену од неколико година, православни Срби у Дубровнику помоћу својих пријатеља у дубровачком сенату добију дозволу од истог сената да могу своју црквену кућу претворити у цркву, али под тим условом, да спољни изглед не личи на цркву.

Дубровачка властела није радо гледала рад православних Срба у Дубровнику. У сенату је нарочито било оштрих напада на православне после доласка херцеговачког митрополита Ананије са свештенством у Дубровник 1800 „да трноше“ српску православну цркву. У својој критици против рада православних Срба у Дубровнику, нарочито су се истicali четворица старијих сенатора: Градић, Пуцић, Ђорђић и Соркочевећ. Са својим предлозима сенату против православних у Дубровнику, ова четворица сенатора успела су толико да је сенат решио да се даде укор српској црквеној општини за њен рад. Најзад, после дуже дебате на многим сенатским седницама, четворица сенатора су успели да створе већину у сенату за своје предлоге о забрани рада православних свештеника у Дубровнику. Године 1803 сенат је почео издавати оштре наредбе против православних Срба. Већ 22-I-1803 сенат је донео одлуку да се из Дубровника истера православни свештеник и да се забрани њему и сваком другом „грчко-шизматичком“ свештенику да може долазити у Дубровник. Незадовољство грађана против овакве сенатске одлуке било је толико, да је сенат већ сутрадан 23 јануара морао сазвати своју другу седницу на којој је преиначио своју прву одлуку. По овој другој одлуци, православном свештенику је било дозвољено да може два пута годишње долазити у Дубровник и сваки пут задржати се по осам дана, али црквени тутори морају увек јавити властима кад тај све-

⁹ Ibid. 35 — 6.

штеник дође и кад се врати. Тудорима је запређено једно-годишњом тамницом, ако не буду на време обавестили дубровачке власти о доласку православног свештеника у Дубровник и о његовом повратку.¹⁰

Ни ова друга одлука није могла задовољити дубровачке Србе. Они сад поведу енергично акцију да имају слободно своју цркву и једног сталног свештеника уз ту цркву у Дубровнику. За овакав свој рад нашли су пуну потпору код тадашњег руског конзула у Дубровнику Карла Фонтона и код великог дела дубровачких грађана. Кад је Фонтон обавештен од Срба о сенатској одлуци од 23 јануара, он је три дана доцније упутио званично дубровачком сенату ноту у којој је протестовао против прогањања православне вере у Дубровнику и енергично захтевао да се то прогањање обустави. Сенат је 29 јануара одговорио Фонтону на његову ноту. У своме одговору он каже: да он само строго извршује „основна начела црквене политике Дубровачке републике“ и да он не забрањује да руски поданици, на основу Ливорнске конвенције, могу присуствовати богослужењу у капели која треба да се налази у кући руског конзула.¹¹

По овом питању развила се дужа дискусија између дубровачког сената и руског конзула Фонтона. Међутим, кад је дубровачки сенат у једној својој ноти споменуо и „принудне мере које ће се употребити са дубровачким православним Србима, ако буду упорни у захтевању јавности грчко-шизматичког култа“, руски конзул је прекинуо сваку даљу преписку са сенатом. Фонтон се 25-II-1803 год. обратио писмено руском канцелару грофу Воронцову, опширно му приказао прогањање православних и њихове вере у Дубровнику од стране републичких политичких власти и затражио од њега упуства шта треба да ради и каква средства да предузме за одбрану православне вере од прогона. Кад је дубровачки сенат дознао за Фонтоново писмо грофу Воронцову, обратио се је и он два пута руском канцелару у Петроград. У оба писма сенат правда своје држање према православнима у Дубровнику и жали се на Фонтонову суровост према дубровачком сенату. Поред Петрограда сенат је писао

¹⁰ Милаш 1. с. 36—7.

¹¹ Ibid., 38—9.

и у Беч, тражио његово посредовање код руске владе да се Фонтон уклони из Дубровника.¹² — Да помогне акцију руског конзула код грофа Воронцова за побољшање положаја православних у Дубровнику и да добију дозволу да обнове своју малу цркву, дошло је и ово писмо херцеговачког митрополита Јеремије од 5 априла 1803 год. рускоме цару Александру I.

Фонтонова акција код руске владе и писмо херцеговачког митрополита руском цару имали су успеха. Александар I и руска влада заузели су одлучан став према Дубровачкој републици због прогањања православних у Дубровнику. Руски канцелар одговорио је јула месеца и дубровачком кнезу и сенаторима и руском конзулу у Дубровнику Фонтону. У своме писму дубровачком кнезу и сенаторима од 17 јула 1803 године, Воронцов истиче да ће дубровачка република изгубити руско пријатељство, ако и даље остане у непријатељском ставу према православнима у Дубровнику. Завршујући своје писмо, руски канцелар у име руског цара позива дубровачког кнеза и сенат да одмах „поправи своје кривице“.¹³ У своме одговору Фонтону од 26 јула 1803 године, Воронцов је био много одлучнији него у своме писму дубровачком кнезу и сенаторима. Руски канцелар одобрава Фонтону све оно што је учинио у одбрану слободног исповедања православне вере у Дубровнику. Пошто је у Русији призната свима слобода вероисповедања, то руска влада има исто тако право да то захтева и од Дубровачке републике. На крају писма руски канцелар ставља у дужност Фонтону да саопшти дубровачком сенату следеће: „Све дотле, док дубровачка влада не одреди једно прикладно место у унутрашњости града за градњу једне капеле на употребу конзула и руских поданика, сенат ће дужан бити да сматра постојећу православну цркву, као заједничку цркву и Руса и православних Срба, и мораће исту цркву поштовати као такву, која стоји под особитом заштитом Његовог Величанства цара руског“.¹⁴

После оваквог одлучног одговора руске владе дубровачком кнезу и сенаторима, дубровачки сенат је морао поустити. На православној цркви подигнут је звоник, Симеун

¹² Ibid., 39.

¹³ Ibid., 40.

¹⁴ Милаш I. с. 40—1.

Јанковић одређен је за сталног свештеника при цркви; он је слободно и јавно вршио богослужење, а у црквеној башти било је уређено православно гробље. Тако је 1803 године окончан сукоб између Дубровачке републике и Русије због прогањања православних у Дубровнику, о чему говори и херцеговачки митрополит Јеремија у своме писму руском цару од 5 априла 1803 године. Православни су добили право слободног исповедања своје вере, нису више били прогањани, али ипак нису у верском погледу били изједначени у свим правима са католицима.¹⁵

Драг. Страњаковић

Писмо митрополита Јеремије гласи:

НАЈПОБОЖНИЈИ ЦАРЕ АВГУСТЕНСКИ ЦЕЛЕ РУСИЈЕ,

Пошто сам најзад примио вест да су дарови које је ваше царско величанство, на молбу мога претходника, покојнога господина Ананија, и сиромашних хришћана, послало за епархију херцеговинску, стигли у Боку, ја смерни, и вашем величанству слуга понизни, митрополит, примивши ту вест, одмах сам, као што ми је била неизоставна дужност, писао генералном конзулу вашег величанства у Дубровнику господину Карлу Фонтону, који се све досад залаже с вером, с истрајним делањем, и са помоћу већом него ли ранији конзули вашег моћног царства, те се под заштитом господина конзула, православна вера, захваљујући енергичној одбрани и помагању вашег царства, почела јаче ширити и распростирати у овим крајевима; и молио сам господина конзула, да не допусти никаквом страном лицу, да метне руку на послане нам милостиње, јер су многи покушали да их отргну од овога смерног престола. Но сазнао сам, да их је господин конзул примио све у целости у своје руке, и да се побринуо да буду чуване, док не дође и друго наређење вашег величанства.

Најпобожнији и вечног помена достојни царе! Иако се хришћани налазе под влашћу туђинаца, може разумети ваше царско величанство, колику веру, жудњу, ревност и љубав они осећају према вашем царству. Јер, ма да смо сад робови, ипак се надамо прво у светога бога, а затим у тебе, велики

¹⁵ Ibid. 41—2.

царе и ревнитељу наше православне вере, да ћеш нас ослободити од ових туђинаца и варварских народа.

Осим тога, видим данас, да Дубровчани показују велику грубост, борбеност, мржњу и непријатељство према нашем роду, тако да у томе заиста још више превазилазе Османлије. Јер, премда нас Турци тиранишу и муче, ипак нам они у нашу вероисповест и веру сасвим не дирају. Ови пак бестидници и простаци толико мрзе нашу веру, да не престају свакодневно затварати хришћане који се налазе у Дубровнику, и то због једне сасвим малене капеле коју имају и у њој обављају своју молитву. Попове пак, отерали су нам, злоставивши их. А малену капелу су покушали да нам разоре из темеља — њу, у којој се спомиње царско име твога царског величанства. Но надамо се, да ћете наредити пресветлом господину генералном конзулу Карлу Фонтону, да, са енергичном и заповедничком помоћу вашег величанства принуди и натера Дубровчане, да нас пусте да је обновимо као цркву. Ми њему дугујемо велику захвалност, јер он све до сад не пропушта да нас брани са свом одлучношћу, и налази нам се на руци у нашим потребама. Али преостаје, да добије и од вашег царства могућно наређење вашег царског величанства, како би могао јаче притиснути и на силу притегнути владу Дубровника, тог највећег непријатеља наше вере, које је поклоник и ваше царство, и како би спречио да се вечног помена достојно и царско ваше име не сме спомињати у Дубровнику у време, кад ми у земљама Османлија спомињемо име ваше.

Стога са понизном смелошћу молимо, љубећи скуте хаљина твога царског величанства, да не будемо одбијени од ове смерне нам молбе, како бисмо и ми могли одахнути од горепоменутих Дубровчана, и како би и генерални конзул, господар Карло Фонтон, добио од вашег царства ласкаве похвале за веру, службу и одбрану коју указује православнима.

Толико ми коленопреклоно. А године вашег царског величанства нека би нам биле потпора и штит кроз цео живот вашег, вечног помена достојног, царског величанства.

1803, априла 5-ог.

Ваших наредаба и вашим заповестима
најпокорнији слуга:

Ерцеговински Јеремија

С грчког превео *Д. Н. Анастасијевић.*